

הלכות שבת – שיעור 6 מלאכת מבשל – חלק ו'

פתיחה לדיני הטמנה

נצטוונו בדברי הנביאים (ישעיה נח, יג) לכבד ולענג את השבת, ומטעם זה כתבו הפוסקים שישנה מצוה להטמין (לכסות, לעטוף) מאכלים לצורך שבת לשמור חמים, בכדי שיאכל מאכל חם בשבת, כי זהו מכבוד ועונג שבת. והפליגו בשכר מצוה זו, והזהירו שכל מי שלא מאמין בדברי חכמים ואוסר אכילת חמין בשבת, חוששים שמא הוא אפיקורס (רמ"א רנו ח, ומשני"ב מט).
אולם ישנם ב' אופנים בהם אסרו חז"ל את הטמנת המאכלים לצורך השבת, מחשש שלא יגיע האדם לידי איסורי שבת, וכדלהלן:

שני סוגי הטמנה

א. איסור הטמנה בדבר המוסיף הבל (חום): אסרו חכמים לכסות מאכלים בחומרים שטבעם להוסיף חום, אף כאשר מטמין קודם שבת, שחששו חכמים שמא יטמין האדם בגחלים, ויבוא לחתות בהן בשבת בכדי לחמם את המאכל, ויעבור בכך על איסור מבעיר. איסור זה הוא בכל דברים שמוסיפים מטבעם חום אף אם לא שייך בהם חיתוי, וכדוגמת חול, פסולת זיתים ועוד, מחשש שאנשים יתירו לעצמם להטמין גם בגחלים.

ב. איסור הטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל (חום): עוד אסרו חז"ל לכסות ולעטוף מאכלים בחומרים שאינם מוסיפים חום אלא רק שומרים על החום הקיים. איסור זה קל יותר מאשר בדבר המוסיף הבל, ולא נאסר אלא כשמטמין בשבת עצמה, אבל ביום שישי מותר להטמין בו לצורך שבת. טעם איסור זה הוא מחשש שמא כשיבוא להטמין את המאכל ימצא שהוא קר, ומתוך שהוא מעוניין בתבשיל חם, עלול להיכשל ולהרתיח את התבשיל (שבת לד, שו"ע רנו א, משני"ב א ה).

גדרי הטמנה

עיטוף, נגיעת הכיסוי בסיר או במאכל: איסור הטמנה הוא רק כאשר הכיסוי נוגע במאכל או בסיר אותו מכסה, אך אם אינו נוגע לא במאכל ולא בסיר אינו בכלל הטמנה ומותר, לכך מותר להכניס אפי' בשבת את הסיר לתוך ארון חימום אף אם יניח על ארון החימום בגדים, לפי שאין הבגדים ולא דפנות ארון החימום נוגעות בסיר (שו"ע רנו ח, משני"ב מב מו, שעה"צ מג).

מטרה לשמירת חום: איסור הטמנה הוא רק כאשר כוונתו בהטמנה היא לשמור או להוסיף חום, אך כאשר מכסה את הסיר או את המאכל בשביל מטרה אחרת, כגון בכדי לשמרו מנוק חימוני כגון שלא יאכלוהו עכברים או שלא התייבש, אין על כך שם הטמנה ומותר אפי' בדברים המוסיפים הבל, ומטעם זה אין בנתינת מכסה הסיר איסור הטמנה, לפי שמטרת הכיסוי אינה לשם חימום (שו"ע רנו ב משני"ב יד, הגרש"ז אויערבך מאור השבת א מכתב יא ז).

הלכות שבת – שיעור 6 מלאכת מבשל – חלק ו'

דוגמה: מותר להניח על סיר שעל גבי הפלטה קוגל עטוף בנייר כסף, אם כוונתו בעטיפה היא בכדי שלא יתפורר הקוגל, או בכדי שלא התייבש. אך אם כוונתו היא כדי שיתחמם יותר אסור (הגרשי"ז אויערבך ששי"כ א הערה רנד). אולם בכיסוי המיוחד לכך, כגון לכסות את הסיר במכסה שלו, מותר גם אם כוונתו כדי לשמור או להוסיף חום, ולכך מותר להניח בשבת על סיר שעל גבי הפלטה מאכלים בתוך תבנית אלומיניום ולכסותה עם המכסה המיוחד לה העשוי מקרטון, גם אם כוונתו בכיסוי לשם שמירת חום (אג"מ א צה).

הטמנה בתוך אוכל: אין איסור הטמנה בהכנסת אוכל באופן ישיר ללא חוצץ לתוך אוכל אחר, אף אם כוונתו לחמם את האוכל המוטמן, כגון לשרות נתח בשר קר שמבושל כל צרכו בתוך מרק חם, או להכניס קוגל לתוך סיר החמין, לפי שאינו דרך הטמנה ודומה לנתינת כמה מיני מאכלים לקדירה, שכשם שמותר להכין צ'ולנט המורכב מתפוח"א בשר גריסים וכיו"ב ולא נחשב כמטמין התפוח"א בתוך הגריסים, כך גם בזה (שו"ע שיח ד יב, ומשנ"ב לג, ובמשנ"ב שכו יג ושעה"צ ו).

הטמנה חלקית (הטמנה במקצת): לדעת הרמ"א איסור הטמנה הוא רק בהטמנה מלאה שמכסה ועוטף את כל המאכל או את כל הסיר, אך אם חלקו נשאר מגולה אינו בכלל הטמנה ומותר אפי' בשבת, ובלבד שהחלק המגולה יהיה ברוב היקף הסיר ובאופן שניכר לכל אדם, ולא רק במקום אחד בשיעור מועט.

לדעת השו"ע, יש לחלק, בדבר שאינו מוסיף הבל, אין דינו כהטמנה כלל. ובדבר המוסיף הבל, גם הטמנה חלקית אסורה, לכך אסור לכסות אפי' מקצת מהמאכל או מהסיר. אולם (רנ"ג א, רנ"ח ח) (הגרשי"ז אויערבך ששי"כ א הערה רלג). (אול"צ ב יז יב, הגר"ע יוסף מעשה השבת ב הערה קד).

הטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל

כאמור בפתיחה אסור לכסות בשבת עצמה מאכלים חמים בכל מיני בדים כגון מגבות שמיכות, נייר אלומיניום וכיו"ב, בכדי לשמור על חום המאכל. איסור זה הוא אפי' אם המאכל יבש ומבושל כל צרכו, שחששו שמא בבואו לכסות את המאכל ימצא שיתקרר, ויבוא להבעיר אש לחממו באיסור (שו"ע רנ"ב, משנ"ב א לה, שעה"צ ג). אולם ביום שישי מותר לכסות דברי מאכל חמים בכיסויים אלו לשמור חמים לצורך השבת, כאשר המאכלים אינם נמצאים על הפלטה או היבלעד' (שו"ע רנ"א, משנ"ב ג).

דוגמה: תבנית עם לחמים שהסירה בליל שבת מהפלטה והניחה על שלחן השבת, אסור לכסותה במגבות או נייר כסף וכיו"ב בכדי לשמור על חום הלחם למשך הסעודה, לפי שנמצא מטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל. אך אם ביום שישי מכסה את תבנית הלחמים לאחר שהוציאם מן התנור, בכדי שישמרו חמים לצורך ליל שבת, כיון שעושה כן קודם השבת מותר.

הלכות שבת – שיעור 6 מלאכת מבשל – חלק ו'

הטמנה בדבר המוסיף הבל

אסרו חכמים להטמין מאכלים אפי' מבושלים כל צרכם, בחומרים שמטבעם מוסיפים חום כדוגמת גחלים, והחמירו בהטמנה זו יתירה על הטמנה בדברים שאינם מוסיפים חום, בב' דברים:

א. אסור להטמין בהם אפי' קודם השבת ואפי' בבוקר יום שישי, לפי שחששו שמא יטמין האדם בגחלים, ויבוא לחתות בהן בשבת בכדי לחמם את המאכל ויעבור על איסור מבעיר (שו"ע רנו א ומשנ"ב ה.ו).

ב. איסור הטמנה בדבר המוסיף הבל הוא אפי' בדברי מאכל קרים, ובמאכלים הנמצאים בכלי שני (שו"ע רנו ה.ו, משנ"ב ל).

הטמנה בדבר המוסיף הבל בזמנינו

הן אמת שבמציאות של ימינו, לא מצוי להטמין בדבר המוסיף הבל, אלא הדרך להטמין רק במיני בדים כגון מגבות, שמיכות, או נייר אלומיניום וכיו"ב, שכל דברים אלו אינם מוסיפים חום אלא רק משמרים את החום הקיים, ואפי' מגבת או כיסוי חם לא נחשב מוסיף הבל, כיון שמצד עצמו אינו מוסיף חום אלא מתקרר עם הזמן (שו"ע רנו ג ומשנ"ב כ.כד, ב"י סוסי' רנח, ומשנ"ב שם ב).

כיסוי הסירים שעל הפלטה

ברם גם בזמנינו, ישנם אופנים בהם ההטמנה בבדים וכיו"ב מוסיפה חום, וכגון שמונח תחת המאכל או הסיר דבר שמעלה את החום כלפי מעלה, שעל ידו הכיסוי שמעל המאכל מוסיף חום, וכמנהג המצוי כיום לכסות סיר שמונח ע"ג פלטה או ה'בלעך', שאף שאין המגבת מוסיפה חום מצד עצמה, מכל מקום על ידי חום הפלטה מוסיפה חום, ודנו הפוסקים אם נידון כדבר המוסיף הבל שאסור אפי' בערב שבת, וכדלהלן:

מנהג בני אשכנז: כדעת השו"ע שנדון כדבר המוסיף הבל ואסור להטמין באופן זה גם קודם שבת, ועל פי זה נהגו לאסור לכסות את סיר הצ'ולנט המונח על גבי הפלטה או ה'בלעך' ביום שישי (רנו ה. חזו"א ל.ז, הגר"ז אויערבך ש"כ א הערה רכט).

מנהג בני ספרד להקל בדבר ולחשבו כדבר שאינו מוסיף הבל שמותר להטמין קודם השבת, וזאת על פי מנהג קדום לשולחן ערוך שסמכו על שיטות הראשונים שהתירו זאת (יביע אומר ו.לג, חזו"ע שבת א עמ"ס, אול"צ ב.ז.י), אך גם לבני ספרד נכון לכתחילה להחמיר בזה. ואף המקל לכסות, טוב שלא יכסה לגמרי אלא במקצת (אול"צ שם).

(ולגבי לכסות את הפלטה בשבת עצמה, לבני אשכנז יהיה מותר הטמנה חלקית, אך לבני ספרד באול"צ שם מבואר שלבני ספרד אסור בזה אפי' הטמנה חלקית, וכ"כ בילקו"י רנו ד כשהכיסוי יורד לדפנות הקדירה. אמנם אם אינו יורד כלל לדפנות ומונח רק על כיסוי הסיר דעת הגר"ע יוסף שמותר אף בשבת עצמה -מעשה השבת ב.סג, וראה עוד ילקו"י רנז).